

OSMANLI KIBRISI'NDA MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

(17. ve 18. YY.)*

Muslim and Non-Muslim Relations in the Ottoman Cyprus

(17th and 18th century)

Ümit GÜLER**

Öz

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kıbrıs adası, içinde barındırdığı farklı etnik ve dinî unsurlarla var olagelmıştır. 1571 ve 1878 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetindeki Müslümanlar ve adada çoğunluğu oluşturan gayrimüslimler, 300 yılı aşkın bir süre beraber yaşamış; ticaret başta olmak üzere hayatın tabii seyri içerisinde birçok farklı sahada birbirleriyle temas halinde olmuşlardır. Osmanlı döneminde her ne kadar gayrimüslimler belli oranda hukukî özerkliğe sahip olsa da, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında meydana gelen hukukî meseleleri çözüme bağlamada şer'î mahkemeler yegâne müracaat mercii olmuştur. Bu mahkemelerde tutulan kadı sicilleri, Osmanlı döneminde itinayla muhafaza edilmiş olup bugün tarih içerisinde meydana gelen Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin gözlemlenebileceği en zengin ve güvenilir kaynakları oluşturmaktadır. Konunun zikredilen bu öneminden hareketle 17. ve 18. yüzyıl Kıbrıs kadı sicillerine yansıyan Müslim-gayrimüslim ilişkileri şahıs, aile, miras, eşya ve borçlar hukuku çerçevesinde incelemeye tabi tutulmuştur. Zira her iki ahali arasında meydana gelen ilişkilerin kahir ekseriyeti bu alanlarda meydana gelmiştir. Araştırmada Osmanlı Kıbrısı'ndaki Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin aynı dönemde Anadolu'daki ilişkilerden genel olarak daha yoğun olduğu ortaya çıkmakla beraber her iki ahali arasındaki münasebetlerin oldukça kuvvetli ve pozitif nitelikte olduğu da gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Müslim-Gayrimüslim İlişkileri, Osmanlı Kıbrısı, Osmanlı Hukuku, Gayrimüslimler.

* Makale Gönderilme Tarihi: 01.08.2018 / Makale Kabul Tarihi: 26.12.2018 / Makale Yayın Dönemi: Aralık 2018

Doi: 10.20486/imad.450009

Bu makale "17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili" başlıklı doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmış olup onun bir özeti mahiyetindedir.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Ayrıca intihal tespiti için program kullanılmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Batman, Türkiye / e-posta: umit.guler@batman.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0828-4197>

Abstract

The island of Cyprus, which has hosted many civilizations throughout history, has existed with the different ethnic and religious elements it hosts. During the Ottoman sovereignty between 1571 and 1878, Muslims and non-Muslims, who formed the majority in the island, lived together for nearly 300 years. They contacted with each other in many different areas, especially in trade, in the natural course of daily life. In the Ottoman period, although the non-Muslims have certain legal autonomy, the shar'i courts became the only place of application for the settlement of legal issues between Muslims and Non-Muslims. The qadi records of these courts were kept with care during the Ottoman period, and today they constitute the richest and most reliable sources of Muslim and non-Muslim relations that have taken place in the history. From this point of view, in the study, the Muslim-non-Muslim relations, which were reflected in the 17th and 18th-century Cyprus qadi records, were examined under the legal framework regarding the individuals, families, heritage, goods, and debts. Yet, the vast majority of the relationships that have occurred between the two societies had been in these areas. In the research, it has been revealed that the Muslim and non-Muslim relations in Ottoman Cyprus are generally more intense than the relations in Anatolia for the same period. In addition, it was also observed that the relations between the two societies were considerably strong and positive.

Key Words: Cyprus, Muslim-non-Muslim Relations, Ottoman Cyprus, Ottoman Law, non-Muslims.

Giriş

Osmanlı idaresinden çıktığından bu yana toplumsal barış ve huzurunu yitiren Kıbrıs; bugün hâlâ Müslüman ve gayrimüslim iki toplum arasında kalıcı bir barışın sağlanamadığı, ateşkes halinde olan bir coğrafyadır. Dolayısıyla Kıbrıslı Müslüman ve gayrimüslimlerin Osmanlı dönemindeki ilişkilerinin ortaya konulması, Osmanlı'ya ve adanın Müslüman ya da gayrimüslim halkına dönük birtakım itham ve iftiraların¹ bertaraf edilmesine katkı sağlayacağı gibi, barış içerisinde yaşamak için nelerin gerekli olduğuna da kendi tarihsel tecrübeleri kanalıyla ışık tutacaktır.

17. ve 18. yüzyıl Osmanlı Kıbrısı'ndaki Müslim-gayrimüslim ilişkilerine odaklanılan bu araştırmanın temel kaynaklarını, döneme ait Kıbrıs kadı sicilleri oluşturmaktadır. Söz konusu kadı sicilleri 22 adet olup döneme ait mevcut Kıbrıs kadı sicillerinin tamamından müteşekkildir. Osmanlı dönemi Kıbrısı'ndaki Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin daha iyi kavranabilmesi için yerli halkın tarihsel tecrübesini ve adanın ilgili dönemdeki siyasî, sosyal ve idarî yapısını kısaca ele almak uygun olacaktır.

Bu çalışmanın en temel bulgularından biri Osmanlı Kıbrısı'ndaki Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin oldukça kuvvetli ve pozitif bir karakter arz etmesidir. Her iki

---

¹ bkz. Kemal Çiçek, *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court 1110/39 A.H. / 1698-1726 A.D.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Faculty of Arts of the University of Birmingham, Birmingham, 1992, p. 1 vd.

ahali arasındaki ilişkilerde bu niteliğin ortaya çıkmasında adanın tarih boyunca muhtelif kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasının yanı sıra kozmopolit bir sosyal yapıya sahip olmasının da etkili olduğunu düşünürüz. Bu sebeple giriş kısmının akabinde ilk olarak ana hatlarıyla Kıbrıs'ın genel tarihine, ardından 17. ve 18. yüzyıllardaki siyasî, sosyal ve idarî durumuna temas edilecek, bu çerçevede son olarak Müslüman ve gayrimüslim nüfus yapısına dair bilgi verilecektir. Müslim-gayrimüslim ilişkileri incelenirken de ilk olarak şahıs, aile ve miras hukuku çerçevesine giren ilişkilere, ardından eşya ve borçlar hukuku ile ilgili münasebetlere odaklanılacaktır. Çalışmanın veri tabanını kadı sicilleri, yani dönemin mahkeme tutanakları oluşturduğundan, ilişkilerin sınıflandırılmasında hukuki tasnifin daha münasip olacağı düşünülmüştür.

I. Adanın Osmanlı Öncesi Genel Tarihi

Eski çağlardan itibaren Kıbrıs; konumu itibariyle dinî ve ticarî bir güzergâh üzerinde bulunmuş,² coğrafi sahasının küçüklüğüne rağmen birçok farklı etnisite, din ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. 4000'lerden M.S. 1570-71'deki Osmanlı fethine kadar adaya Mikenler, Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Müslümanlar (Araplar, Memlükler), İngilizler, Lüzinyanlar, Cenevizliler ve Venedikliler sahip olmuşlardır. Dinî inanç bakımından da Putperestlik, Zerdüştlük, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet adada tecrübe edilen en önemli dinlerdir.³

Kıbrıs'a hâkim olan devletler arasında, Osmanlılara kadar adada en uzun süre kalan ve toplum üzerinde kalıcı izler bırakan Roma İmparatorluğu önemli bir yere sahiptir. Kıbrıs, Büyük Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında idarî bakımdan ikiye ayrılmasıyla birlikte Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmış; bu tarihten M. 1191 yılında kesin biçimde imparatorluktan kopuşuna kadar bir eyalet olarak varlığını sürdürmüştür.⁴

² Geniş bilgi için bkz. M. Akif Erdoğan, Kıbrıs'ta Osmanlılar, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2008, C. I, s. 1.

³ Nuri Çevikel, Kıbrıs-Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878), 47 Numara Yay., İstanbul, 2006, s. 18.

⁴ Işın Demirkent, "Kıbrıs", DİA, Ankara, 2002, C. XXV, s. 371.

Roma İmparatorluğu'nun milâdî 4. yüzyılda Hıristiyanlığı devletin resmî dini, Yunancayı da resmî dili olarak kabul etmesi tarihten kalan birçok etnik grubun geleceği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bir yandan ada üzerinde Hıristiyanlığın yayılması, diğer yandan Yunancanın etkisiyle bu unsurlar zaman içerisinde kendilerini Yunan olarak telakki etmeye başlamış⁵ ve böylece adada Helen kültürünün hâkimiyeti meydana gelmiştir.⁶ Kıbrıs üzerine yaptığı önemli çalışmalarla bilinen Jennings de gayrimüslimler üzerinde oluşan bu etkiye işaret etmektedir.⁷

Bizanslılar devrinde Hıristiyanlık adada olabildiğince yayılmış ve Kıbrıs'ın geleceğinde çok önemli bir rol oynayacak olan Kıbrıs Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Bu dönemde Kıbrıs'ın ekonomik olarak geliştiği bilinmektedir.⁸ Müslümanların adayı fethederek vergiye bağladıkları bazı dönemler istisna tutulursa, Kıbrıs üzerindeki Bizans hâkimiyeti yaklaşık 8 asır sürmüştür.⁹

Müslümanlara karşı düzenlenen Üçüncü Haçlı Seferi'nin (M. 1191) sonucunda Kudüs Krallığı yıkılmış ve krallığını kaybeden Guy de Lusignan, Kıbrıs adasını ele geçirmiştir. Böylece adada Bizanslılardan sonra Lüzinyanlar dönemi başlamıştır.¹⁰ Bu dönemde adada kültürel ve iktisadî bir refah yaşanmış olsa da, bu durum yerli halka pek yansımamış, daha çok yönetici sınıf, varlıklı tüccar ve yüksek rütbeli devlet memurları arasında gerçekleşmiştir.¹¹ Böylece adada feodal bir düzen kuran Lüzinyanlar, dönemleri boyunca yerli halkı sömürmüşler ve mahrumiyet içerisinde bırakmışlardır.¹²

1489 yılında adanın hâkimiyetini ele geçiren Venedikliler¹³ mevcut feodal düzeni koruyup güçlendirmekle beraber halkı vergi ve angaryalarla daha fazla sömürmüşlerdir. Nitekim onlar Kıbrıs'ı bir yerleşim yerinden ziyade askerî ve ticarî bir

---

⁵ Halil Fikret Alasya, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, 2. Baskı, T.K.A.E., Ankara, 1977, s. 25.

⁶ Çevikel, a.g.e., s. 30.

⁷ Ronald C. Jennings, Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640, New York University Press, New York, 1993, p. 8.

⁸ Alasya, a.g.e., s. 25; Çevikel, a.g.e., s. 30.

⁹ Nuri Çevikel, Kıbrıs Eyaleti, D.A.Ü.B., Gazi Mağusa, 2000, s. 15. Müslümanlar'ın adayla olan münasebetleri için bkz. Demirkent, "a.g.m.", C. XXV, s. 372.

¹⁰ Ahmet C. Gazioğlu, Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878, K.A.Y.M., Lefkoşa, 1994, s. 3; Çevikel, a.g.e., s. 15.

¹¹ Çevikel, a.g.e., s. 16.

¹² Gazioğlu, a.g.e., s. 3; Çevikel, a.g.e., s. 16; Erdoğan, a.g.e., C. I, s. 3.

¹³ Vergi Bedevi, Kıbrıs Tarihi, 2. Baskı, K.T.T.K., Lefkoşa, 1966, s. 89; Demirkent, "a.g.m.", C. XXV, s. 371.

sömürge ya da bir koloni olarak kullanmışlardır.¹⁴ Tarihçilerin bildirdiğine göre Venediklilerin Kıbrıs'ta gayretlerini yoğunlaştırdıkları iki temel nokta vardır: Bunlardan birincisi, toprak ve halktan olabildiğince istifade etmek; ikincisi ise bu durumu tehdit edebilecek bir Türk saldırısına karşı bölgenin en güçlü kalelerini inşa etmektir.¹⁵

Kıbrıs tarih boyunca sahip olduğu stratejik ve jeopolitik konumuyla egemen güç olma iddiasında olan her devlet için göz ardı edilemeyecek bir yer olagelmiştir. Aynı şekilde Osmanlılar da 16. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz ve onu çevreleyen topraklarda hâkimiyet sağlamış ve bu süreç içerisinde adaya düzenlenecek bir sefer için şartlar olgunlaşmıştır. Öyle ki, o dönemde Venedik idaresi altında olan Kıbrıs, Latin ve diğer milletlere mensup korsanlar tarafından kullanılmaktaydı. Osmanlı, Akdeniz'deki askerî ve ticarî denizcilik faaliyetlerine ve Akdeniz'in Müslüman sahillerine yapılan tacizlere bir son verme arayışıyla Venedikliler ile diplomatik yollarla anlaşma yoluna gitmişse de, onlar buna yanaşmamış ve faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹⁶ Öte yandan adanın eski bir İslâm memleketi olmasının da sefer kararında etkili olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Ebüssuûd Efendi seferle ilgili fetvasında korsanlıkların yanı sıra adanın daha önce dârülişlâm olmasını ve buradaki İslâm eserlerinin tahrip edilmesini gerekçe göstermekteydi.¹⁷ Ayrıca adanın fethi kararının alınmasında, Kıbrıs'ın dirlik olarak kendisine bırakılmasını isteyen ve Kıbrıs kralı olmayı arzulayan Nakşa (Naksos) Dukası'nın tahrik ve teşviklerinin de rol oynadığı tespitler arasındadır.¹⁸ İfade olunan bu sebeplerden ötürü Osmanlı donanması Lala Mustafa Paşa kumandanlığında taarruza geçmiş; böylece Kıbrıs'ın Osmanlı topraklarına katılması 9 Eylül 1570 tarihinde Lefkoşa'nın fethiyle başlamış ve 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa'nın iltihakıyla da tamamlanmıştır.¹⁹

Görüldüğü üzere Kıbrıs halkı özellikle Lüzinyanlar ve Venedikliler döneminde maruz kaldığı baskılar nedeniyle hayli zor dönemler geçirmiş; gerek Lüzinyanlar

¹⁴ Gazioğlu, a.g.e., s. 9; Çevikel, a.g.e., s. 16.

¹⁵ Jennings, a.g.e., p. 4-5; Çevikel, a.g.e., s. 16.

¹⁶ Alasya, a.g.e., s. 45-50; Recep Dündar, Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998, s. 30-34; Çevikel, a.g.e., s. 20-21., a.g.e., 30-34; Çevikel, a.g.e., s. 20-21.

¹⁷ Hüseyin Algül, "Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Mânevî Cephesi ve Ebussuud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası", U.Ü.İ.F.D., S. 2, Bursa, 1987, s. 40.

¹⁸ Kemal Çiçek, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)" DİA, Ankara, 2002, C. XXV, s. 374.

¹⁹ Çiçek, "a.g.m.", C. XXV, s. 374.

gerekse Venedikliler, halkı birçok feodal vergi ve mükellefiyet altında yüzlerce yıl sömürmüşlerdir. Bunun yanında Lüzinyanların ve Venediklilerin Katolik; Kıbrıs'ın yerli halkının Ortodoks olması ise bir diğer baskı unsurunu oluşturmuş ve Ortodoksluğun ada içerisinde saf dışı edilmesi için büyük çabalar sarf edilmiştir.²⁰ Bu baskılardan ötürü Venedik idaresi altındaki ada halkının Osmanlı hükümetine adam ve mektup göndererek adanın fethini talep etmiş oldukları²¹ ve fetih esnasında kimi yerlerde Osmanlı ordusuna yardım ettikleri de verilen bilgiler arasındadır.²²

II. Adanın Osmanlı Dönemi Siyasî, Sosyal ve İdarî Durumu

Osmanlı yönetimi Kıbrıs'ın fethini müteakiben adaya Anadolu'dan nüfus aktarımında bulunmuş, yerli halkın da gönlünü kazanacak ve sadakatini temin edecek bir dizi reformlar yapmıştır.²³ Örneğin Bizans, Lüzinyan ve Venedik dönemindeki feodal yapı tasfiye edilerek Müslim-gayrimüslim herkes toprak sahibi kılınmıştır. Böylece Osmanlı döneminde gayrimüslimler Anadolu'dan göç ettirilip adaya yerleştirilen Müslüman köylülerle eşit haklara sahip olmuşlardır.²⁴ Fethin gerçekleşmesinin hemen ardından, adanın refaha kavuşturulup halkın her türlü üretim faaliyetlerini üstlenmesi ve neticede hem kendileri hem de devlet hazinesi için artı değer kazandıracak duruma getirilmesi için gerekli tedbirler alınıp teşviklerin yapılması da söz konusu reformlardandır.²⁵ Öyle ki bizzat padişah tarafından Kıbrıs'ın idarecilerine emirler gönderilerek adanın kalkındırılması, her türlü zulüm ve görevi kötüye kullanma fiillerinden sakınmaları emredilmiş, aksi halde mazeret kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.²⁶

Adanın sahip olduğu bu sulh, istikrar ve intizamın 17. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam ettiği, o tarihten sonra ise imparatorluğun genelinde olduğu gibi Kıbrıs adasında da durumun kötüye gittiği görülür.²⁷ 17. ve 18. yy. Osmanlı'sında dönem dönem bir canlanma gerçekleştiren idareciler gelmiş olsa da bu devirde devletin,

---

²⁰ Çevikel, a.g.e., s. 19.

²¹ Çevikel, a.g.e., s. 20.

²² Çiçek, "a.g.m.", C. XXV, s. 374.

²³ Adada gerçekleştirilen reform ve ıslahatlar için bkz. Alasya, a.g.e., s. 91; Gazioğlu, a.g.e., s. 151; Dündar, a.g.e., s. 377; Çevikel, Kıbrıs-Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878), s. 94-95.

²⁴ Dündar, a.g.e., s. 377; Çevikel, a.g.e., s. 94-95.

²⁵ Çevikel, a.g.e., s. 95.

²⁶ Gazioğlu, a.g.e., s. 120; Çevikel, a.g.e., s. 95.

²⁷ Çevikel, a.g.e., s. 95-96.

karşılaşmış olduğu çeşitli iç ve dış meselelere köklü çözümler getirememiş olmasından dolayı genel olarak gerilediği, çözüldüğü ve nihayet çöktüğü kabul edilmektedir.²⁸ Söz konusu yüzyıllarda Kıbrıs'ta başlıca sorun oluşturan konular şu şekilde özetlenebilir:

- Adaya yönetici olarak atanan idarecilerin yüksek vergi taleplerinden kaynaklanan rahatsızlıklar ve hatta buna bağlı olarak zaman zaman ortaya çıkan isyanlar.²⁹

- Kıbrıs'a vazifesi gereği gelmiş olan ehl-i örften (askerî ve idarî yetkililer) bazılarının görevlerini kötüye kullanarak halka haksızlık ve eziyet etmeleri.³⁰

- Valilerin, vergileri bizzat kendilerinin toplatması gerekirken bu iş için ağaları aracı tutmaları.³¹

- Adada meydana gelen veba, çekirge afeti, kuraklık, kıtlık ve depremler gibi doğal afetler.³²

- Dış güçlerin tertibi ve tahrikiyle isyan hareketlerinin meydana gelmesi.³³

- 18. yüzyılın son çeyreğine doğru Avrupalılar'ın Kıbrıs ve diğer yerlerdeki gayrimüslim tebaanın hamiliğini iyiden iyiye ele geçirmeye çalışıp Osmanlı'nın iç işlerine doğrudan müdahil olmaları.³⁴

- 1754 yılı ve sonrasında devlet tarafından Kıbrıs Kilisesi başpiskoposu ve Kıbrıs dîvân tercümanına (dragoman) verilen ayrıcalıkların sonraları Hıristiyan cemaati sömürmek için kullanılması.³⁵

Burada kaydedilen olumsuz şartların yanı sıra Osmanlı Kıbrısı'ndaki gayrimüslim tebaa ile ilgili ifade edilmesi gereken bir husus da şudur: Gayrimüslim halkın zaman zaman isyan hareketlerine kalkışmış olması, onların devlete karşı sadakatlerinin bulunmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Nitekim 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi esnasında ve önceki bazı olaylarda gayrimüslim tebaa asla isyana

²⁸ Çevikel, a.g.e., s. 96.

²⁹ Alasya, a.g.e., s. 98; Gazioğlu, a.g.e., s. 326-332.

³⁰ Çevikel, a.g.e., s. 99.

³¹ Çevikel, a.g.e., s. 100.

³² Gazioğlu, a.g.e., s. 172-177; Çevikel, a.g.e., s. 100.

³³ Alasya, a.g.e., s. 97.

³⁴ Çevikel, a.g.e., s. 108.

³⁵ Gazioğlu, a.g.e., s. 330.

yeltenmemiş ve Osmanlı'nın zayıf anını kollamamıştır.³⁶ Bu dönemde meydana gelen isyanlar daha çok vergi artırımında bulunan yöneticilere karşı olmuştur. Hatta 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu isyanlara Müslümanların da destek verdiği görülür.³⁷ Dolayısıyla söz konusu dönemin genel karakteristiğini oluşturan sorunların önemli bir kısmının sistemden değil, şahısların yanlış uygulamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Alman tarihçi Maier'in 17. ve 18. yy. Kıbrıs'na dair şu tespiti de bu gerçeğin bir ifadesidir: “*Kıbrıs'ta toplumun siyasi, iktisadi ve sosyal refahını temin edecek kanunlar (ya da müesseseler) mevcut idi. Mesele, kanunlardan değil, ancak bunların tatbik edilmiş tarzından doğmaktaydı.*”³⁸

Adanın idarî durumuna da kısaca temas edilecek olursa şunlar ifade edilebilir: Osmanlı, kendisinden önce adaya hâkim olan Lüzinyanlar ve Venedikliler ya da kendisinden sonra hâkim olacak İngilizler gibi adayı koloni haline getirip sömürmemiş, bilakis oranın yurt edinilmesi, kalkınması ve istikrar bulması için her türlü düzenlemeyi yapmaya çalışmıştır.³⁹ Ayrıca Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethiyle beraber gayrimüslimler zimmî statüsünü almış⁴⁰ ve adada dönemin tipik Osmanlı idarî düzeni uygulanmıştır.⁴¹

Osmanlı idarî düzeninin uygulanmasıyla birlikte adada beylerbeyi, sancakbeyleri, kadılar, subaşları, timar ve zeâmet sahipleri, yeniçeri askerleri vb. unsurlarıyla geleneksel Osmanlı eyalet yönetim sistemi tatbik edilmiştir.⁴² Ancak bu dönemde Kıbrıs'ın statüsünün birçok kez değiştiği de görülür.⁴³ Adanın fethinin tamamlanmasıyla Kıbrıs, Osmanlı'ya bağlı bir eyalet haline getirilerek yönetimin başına beylerbeyi (vali) atanmıştır. Kıbrıs 1670 yılında Kaptan Paşalığına devredilmiş ve Kaptan Paşalık da adayı müsellim adı verilen bir vekil aracılığıyla yönetmeye başlamıştır. Ada, 1685 yılında yaşanan bir isyan hareketi sonrasında daha uygun olacağı düşünüülerek 1703 yılında vezîriâzama “has” olarak verilmiştir. Bunun sonucunda adaya

---

³⁶ Çevikel, a.g.e., s. 116.

³⁷ Çevikel, a.g.e., s. 112.

³⁸ F. Georg Maier, *Cyprus From Earliest Time to the Present Day*, Elek Books Ltd, London, 1968, p. 116'dan naklen Çevikel, a.g.e., s. 98.

³⁹ bkz. Alasya, a.g.e., s. 91; Gazioğlu, a.g.e., s. 151; Dündar, a.g.e., s. 377; Çevikel, a.g.e., s. 94-95.

⁴⁰ Çiçek, a.g.e., p. 56.

⁴¹ Alasya, a.g.e., s. 80; Çiçek, a.g.e., p. 56; Gazioğlu, a.g.e., s. 123.

⁴² Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti*, s. 61.

⁴³ Gazioğlu, a.g.e., s. 123.

muhassıl adı verilen bir yönetici atanmış; 1745 yılında ise ada yeniden ayrı bir il olarak üç tuğlu paşalık statüsüne dönüştürülmüştür. Bundan kısa bir süre sonra, 1748 yılında, tekrar muhassıllığa devredilmiş olan Kıbrıs, yaşanan birtakım sosyal karmaşanın ardından 1785 yılında Dîvân-ı Hümâyün'a bağlanarak idare edilmeye başlanmıştır.⁴⁴

Eyalet içi idarî yapılanmaya da kısaca temas edilecek olursa Kıbrıs Beylerbeyliği Anadolu'dan kendisine bağlanan Alaiye, İçel, Tarsus ve Sis ile birlikte, ada içerisinde de Lefkoşa (paşa sancağı), Girne, Magosa, Baf, Tuzla ve Hırsofu olmak üzere on sancakbeyliğine ayrılmıştı.⁴⁵ Ayrıca ada Tuzla, Limasol, Mesariye, Karpas, Piskopi, Magosa, Lefkoşa, Gilan, Pendaye, Morfo, Girne, Evdim, Hırsofu, Baf, Kukla ve Lefke olmak üzere on altı kaza merkezine bölünmüştü.⁴⁶ Her kazanın başında Rumeli Kazaskeri tarafından tayin edilen bir kadı ya da nâib⁴⁷ bulunurdu. Kadıların en büyüğü Lefkoşa kadısı olup başkadı diye anılırdı ve diğer kadıların malî muamelelerini teftiş yetkisine sahipti.⁴⁸ Kadılar sadece şer'î işlerle meşgul olmaz aynı zamanda idarî işlere de bakarlardı.⁴⁹ Kadılardan başka müftüler de bulunmakla beraber onlar idarî işlere karışmaz, yalnızca fetva makamı olarak hizmet verirdiler. Müftüleri şeyhülislâm tavsiye eder, Rumeli kazaskeri atardı.⁵⁰

Kıbrıs'ın 17. yüzyılın başındaki idarî düzenine dair yukarıda değinilen hususların, zamanla bazı küçük değişikliklere uğramakla birlikte esas itibariyle 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam ettiği söylenebilir.⁵¹

III. Adanın Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusu

Adadaki Müslüman ve gayrimüslim nüfus bilgilerine geçmeden önce gayrimüslimleri oluşturan etnik unsurların kimlerden teşekkül ettiğine bakmakta fayda vardır. Adada Osmanlı öncesi dönemden kalan grupların bir kısmı Yunan ve Ortodoks Hıristiyanlık potasında kısmen dengeli bir topluluk arz etmekteydiler. Kıbrıs adasında

⁴⁴ Çiçek, a.g.e., p. 57-58; Gazioğlu, a.g.e., s. 123-125.

⁴⁵ Dündar, a.g.e., s. 89. (İleriki dönemlerde sancaklar birtakım yapısal değişikliklere uğramıştır. Geniş bilgi için bkz. Dündar, a.g.e., s. 89-90).

⁴⁶ Dündar, a.g.e., s. 99-100; Çevikel, a.g.e., s. 67.

⁴⁷ Çiçek, "a.g.m.", C. XXV, s. 325.

⁴⁸ Alasya, a.g.e., s. 90.

⁴⁹ Alasya, a.g.e., s. 89.

⁵⁰ Alasya, a.g.e., s. 90.

⁵¹ Çevikel, Kıbrıs-Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878), s. 79.

çoğunluğu oluşturan ve Rum ismi etrafında oluşan bu grubun yanında yine yerli olarak kabul edilebilecek daha başka etnik-dinî mahiyette unsurlar da mevcuttu. Adada Osmanlı tebaası olarak Rumlarla birlikte Latinler, Ermeniler, Maronitler ve Yahudiler⁵² de bulunuyordu.⁵³ Fakat bahsettiğimiz bu gayrimüslim grupların kendi aralarındaki nüfus miktarının ne kadar olduğuna dair elimizde güvenilir bir veri yoktur.⁵⁴

19. yüzyıldan önce yeterli ve güvenilir bir sayım olmadığından 17. ve 18. yüzyıllara dair verilen nüfus rakamları, ya cizye defterlerine ya da değişik zamanlarda adayı ziyaret etmiş olan Batılı seyyah, din adamı veya konsolosluk görevlilerinin verdiği kulaktan duyma ve birbirlerinden son derece farklı rakamlara dayanmaktadır.⁵⁵ Osmanlı Devleti adanın fethini müteakip Anadolu'dan Müslüman bir nüfusu Kıbrıs'a iskân ettirmeye gayret göstermiştir.⁵⁶ Tarihçilerin vermiş olduğu bilgilere göre 17. yüzyılın başlarında Müslümanlar kırk bin,⁵⁷ gayrimüslimler ise yüz elli bin civarındadır.⁵⁸ Batılı bir gözlemciye göre ise 1696 yılında kadınlar, çocuklar ve iş yapamayacak durumda olanlar hariç ada nüfusu yirmi sekiz bin Hıristiyan ve sekiz bin Müslüman'dan oluşmaktaydı.⁵⁹ Bu döneme dair verilen bazı istisnaî rakamlar⁶⁰ göz ardı edilerek belli bir oran ifade edilecek olursa, İnalçık'ın ve Çevikel'in de belirttiği üzere 17. ve 18. yüzyıllarda ada nüfusunun Rumların lehine 1/3 oranında olduğu söylenebilir.⁶¹ Bunun yanı sıra zaman zaman doğal ve beşerî faktörler sebebiyle ada nüfusunda dalgalanmaların meydana geldiği de ifade edilmektedir.⁶²

Çevikel'in verdiği bilgilere göre 18. yüzyılın ikinci yarısında nüfusun ada çapındaki dağılımı şöyleydi: Gayrimüslim nüfus Magosa, Mesariye, Limasol, Piskopi, Baf ve Kukla'da daha kalabalıktı. Buna mukabil Lefkoşa, Girne, Tuzla, Hırsofu, Gilan, Evdim ve Değirmenlik'te ise Müslümanlar daha yoğundu. Nitekim gayrimüslimlerin en

---

⁵² Jennings, a.g.e., p. 143.

⁵³ Çiçek, a.g.e., p. 61; Jennings, a.g.e., p. 143 vd.

⁵⁴ Çevikel, a.g.e., s. 213.

⁵⁵ Çiçek, a.g.e., p. 60-61; Çevikel, a.g.e., s. 216.

⁵⁶ Erdoğan, a.g.e., C. I, s. 16.

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e., C. I, s. 40.

⁵⁸ Alasya, a.g.e., s. 81.

⁵⁹ Çevikel, a.g.e., s. 156.

⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. Çevikel, Kıbrıs-Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878), s. 156.

⁶¹ Çevikel, a.g.e., s. 156; Halil İnalçık, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", Kıbrıs ve Türkler, haz. Cevat Gürsoy v.dğr., T.K.A.E., Ankara, 1964, s. 53. Belirtilen oran bugün de yaklaşık olarak bu şekildedir.

⁶² Geniş bilgi için bkz. Çevikel, Kıbrıs Eyaleti, s. 214 vd.

az buldukları yer ada merkezi olan Lefkoşa, en yoğun buldukları yer ise Mesariye idi.⁶³

Yerleşim açısından Müslümanların ve gayrimüslimlerin ada içerisindeki durumuna bakıldığında, Osmanlı dönemi Kıbrıs gayrimüslimleri üzerine değerli araştırmalarda bulunan Kemal Çiçek'in tespitleri konuya ışık tutmaktadır. Çiçek'e göre 18. yüzyılda özellikle başkent Lefkoşa'da Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yerleşim bakımından herhangi bir ayırım yoktur. Çiçek bu dönemde adadaki Müslüman ve gayrimüslim toplumların birbirine iyi bir şekilde entegre olduklarını, farklı dinlere mensup insanların aynı köy veya mahallede beraberce yaşadıklarını ifade etmektedir.⁶⁴ Çevikel de 18. yüzyılın ikinci yarısına dair benzer bir tespitte bulunarak, bu dönemde bütünüyle Türk veya bütünüyle Rum kazası veya köyü olmadığını,⁶⁵ kaza ve nahiyeye merkezlerinde mahallelerin bir kısmında bir cemaat, diğer bir kısmında ise başka bir cemaatin yoğun bulunduğunu ifade etmektedir.⁶⁶

Osmanlı Kıbrısı'nda gayrimüslimler zaman zaman değişkenlik gösterse de, ada nüfusunun yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktaydılar. Gayrimüslimler bu şekilde adanın çoğunluğunu oluşturmakla beraber Müslümanlarla sosyal ve ticarî konularda sıkı bir ilişki içerisindeydiler. Nitekim araştırmamızdan elde edilen verilere göre ilgili dönemde Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında meydana gelen ve şer'î mahkeme kayıtlarına yansıyan hukukî ilişkilerin oranı %12'dir.⁶⁷ Söz konusu dönemde Anadolu'da bu ilişkilerin genel olarak hangi oranda olduğunu anlamak açısından, Osmanlı kadı sicilleri üzerine kıymetli araştırmaları olan Ronald C. Jennings'in (ö. 1996) verdiği bilgiler

⁶³ Çevikel, Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası, s. 193.

⁶⁴ Çiçek, a.g.e., s. 65.

⁶⁵ Çevikel, Kıbrıs Eyaleti, s. 222.

⁶⁶ Çevikel, a.g.e., s. 223. Osmanlı coğrafyasında Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı ayrı yaşadıkları yerleşim yerleri olmakla beraber birbirleriyle karışık yaşadıkları yerler de oldukça yaygındı. Dolayısıyla Osmanlı'da dinî-mezhebî grupların kompartımanlar halinde yaşadığı düşüncesi kısmen doğrudur. Farklı dine veya mezhebe mensup olanların ayrı mahalle ve köylerde yaşama eğilimi varsa da bunun genel bir uygulama olmadığı, çok sayıda köy ve mahallenin karışık bir dinî terkibe sahip bulunduğu bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz. Nevzat Erkan, 18. yy'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şeriyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 217 vd.; Mehmet Öz, "Osmanlılar (Sosyal Hayat)", DİA, İstanbul, 2007, C. XXXIII, s. 536.

⁶⁷ Ele alınan döneme ait kadı sicillerinde 10076 adet mahkeme kaydı bulunmaktadır. Bunların 8289 adedi hukukî ilişkilere dairdir. Geriye kalan 1787 adet mahkeme kaydı ise ma'rûz, mürâsele, buyruldu gibi belgelerdir. Böylece hukukî gerekçelerle mahkemede karşı karşıya gelen taraflara dair kayıtların, ilgili döneme ait toplam şer'î mahkeme kayıtları içerisindeki oranının %82 olduğu ortaya çıkmaktadır. Araştırmada verilecek oranlamalarda hukukî ilişkilere dair 8289 adet şer'î mahkeme kaydı temel alınacaktır.

aydınlatıcı olabilir. Jennings, 17. yüzyıla ait Kayseri, Trabzon ve Amasya kadı sicilleri üzerine yapmış olduğu araştırmalarında bu ilişkilerin Kayseri'deki oranının %9, Amasya'daki oranının %5, Trabzon'daki oranının ise %10 olduğunu belirtir.⁶⁸ Bunların yanı sıra milâdî 1612-1613 yıllarına ait İstanbul kadı sicilinin hukukî tahlilini yapan Recep Çiğdem'in verdiği bilgiye göre, incelediği defterdeki Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin oranı %16,5'tir.⁶⁹ Bu oran, zikredilen diğer rakamlara nispetle yüksek görünebilir; ancak sadece bir defterdeki durumu ortaya koyduğu için şehirdeki genel durumu yansıtmaması bakımından sınırlıdır. Esas itibarıyla birkaç şer'îye sicil defterine istinaden verilen istatistiksel rakamların bizlere şer'î mahkemenin bulunduğu bölgedeki gerçek durumu verme olasılığı düşüktür. Zira bir defterdeki durum bir başka deftere göre oldukça farklı bir tablo ortaya koyabilmektedir. Bu sebeple bir bölgeye ait kadı sicillerindeki istatistiksel durumu gerçeğe yakın oranda yansıtmak için mevcut tüm sicillerin incelenmesi gerekmektedir. Bununla beraber yukarıda zikredilen oranlar araştırmacılara bir fikir vermesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim görüleceği üzere Kıbrıs'ta şer'î mahkemeye yansıyan Müslim-gayrimüslim ilişkilerindeki oran, Anadolu'daki genel durumun üzerindedir. Bundan dolayı Kıbrıs kadı sicilleri, hem Osmanlı Kıbrısındaki gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında cereyan eden ilişkileri tespit etmek hem de onlara yönelik hukuk tatbikatını incelemek bakımından oldukça elverişlidir.

IV. Şahıs, Aile ve Miras Hukuku Çerçevesindeki İlişkiler

Taraflarını Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu 979 adet mahkeme kaydının 25'i şahıslar hukukuna dair olup söz konusu belgeler oran olarak %3'e tekabül etmektedir. Sayıca az olsa da bu kayıtlarla birlikte Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında meydana gelen, şahıslar hukukuna dair birçok ilişkinin varlığı, mahiyeti ve

---

⁶⁸ Ronald C. Jennings, *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul, 1994, p. 411. Jennings'in verdiği bilgilere göre taraflardan en az birinin gayrimüslim olduğu dava kayıtlarındaki oran Kayseri'de %20, Amasya'da %8 ve Trabzon'da %15'tir. Araştırmamızdan elde edilen sonuca göre ise bu oran Kıbrıs'ta %38'dir.

⁶⁹ Recep Çiğdem, *The Register of the Law Court of Istanbul 1612-1613: A Legal Analysis*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester the Department of Middle Eastern Studies, Manchester, 2001, p. 39. Rossitsa Gradeva Bulgaristan'a ait dört adet 17. yy. şer'îye sicili üzerine yapmış olduğu çalışmasında, Müslüman ve Ortodoks Hıristiyanların mahkemede taraf oldukları davaların oranına dair %16 ile %27 arasında değişen rakamlar vermektedir ve bu oranlar oldukça yüksektir. Geniş bilgi için bkz. Rossitsa Gradeva, *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions And Communities*, The Isis Press, İstanbul, 2004, p. 169.

bunlara yönelik hukuk tatbikatı ortaya çıkmıştır. İlgili belgelerin genel olarak “vasî tayini” ve “vasînin tasarrufu”na dair olduğu müşahede edilmiş olup Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında vesâyet⁷⁰ ilişkisinin kurulduğunu gösteren birçok örneğe rastlanmıştır. Bu vesâyet ilişkilerinin tamamı yetim kalan Müslüman ya da gayrimüslim çocuklar üzerinde meydana gelmiştir. Hanefî hukukçuları tarafından câiz kabul edilen gayrimüslim üzerine Müslüman vasî tayin edilmesi durumuna dair birçok kayıt bulunmakla birlikte, her ne kadar câiz görülme de Müslüman üzerine gayrimüslim bir vasî tayin edildiği de olmuştur. Bu durumun Osmanlı Kıbrısı'nda yaygın bir uygulama olduğunu söyleyebilmek için elimizde yeterli delil yoktur. Nitekim böyle bir uygulama, incelenen tüm sicil kayıtları içerisinde sadece bir örnektir. Dolayısıyla hâkimin Müslüman bir kişiye gayrimüslim bir vasî tayin etmesi ancak özel şartlar sebebiyledir ve istisnaî bir durumdur. Kadı sicilleri mahiyeti icabı hükmün verilmesinde etkili unsurları açıkça zikretmediğinden, bu konuda kadının neden böyle bir hüküm verdiğine dair net bir bilgiye sahip olunamamaktadır.

İncelenen Müslim-gayrimüslim dava kayıtları için annenin vasî atanması durumu diğerlerine oranla yarı yarıyadır. Kayıtlar arasında vesâyete dair dava sayısı on üç adettir. Tayin edilen vasîlerden onunun baba, anne, oğul gibi yakın akraba iken geriye kalan üçünün uzak akraba ya da yabancı olduğu görülmüştür. Vasî tasarruflarının kadının kontrolünde olduğu, bu sayede Müslüman ya da gayrimüslim yetimlerin haklarının büyük bir titizlikle muhafaza edildiği gözlenmiştir. Nitekim vesâyet altındaki yetimlerin malları üzerinde haksız bir tasarrufta bulunulmasının ve yetimin zarara uğratılmasının engellenmesi için teorideki hükümler, pratikte de aynen tatbik edilmiştir. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla yetimlere ait malların satışında vasî, satış gerekçesi olarak mahkemeye meşru bir sebep sunmak durumundadır. Şayet vasî tarafından gerçekleştirilen satış işlemi hukukî bir gerekçeye dayanmadan yapılmış ise, bunun yetimler lehine telafi edilmesi için hukuk yolunun daima açık olduğu müşahede edilmiştir. Sonuç olarak şer'î mahkemenin Müslüman ya da gayrimüslim yetimlerin

⁷⁰ İslâm hukukunda mûmeyyiz ya da gayrı mûmeyyiz küçük gibi edâ ehliyeti bulunmayan yahut eksik olan veya ehliyeti sonradan kısıtlanan (mahcûr) bir kişinin mallarını koruma, işletme ve onun adına o malda tasarruf etme yetkisinin başka bir kimseye tanınmasını ifade eden bir terimdir. Vesâyet yetkisine sahip kimseye de vasî denir. Geniş bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Vesâyet”, DİA, İstanbul, 2010, C. XLIII, s. 66; Ayrıca bkz. Hamza Aktan, “Vesâyet”, İ.İ.İ.G.Y.A., İstanbul, 1997, C. IV, s. 456.

korunup gözetilmesi hususunda oldukça titiz davrandığı ve bu konuda İslâm hukukunu aynen tatbik ettiği ifade edilebilir.

Osmanlı Kıbrısı'nda gerek Müslümanların ve gayrimüslimlerin kendi içlerinde gerekse Müslim-gayrimüslim arasındaki evliliklerde nikâh akidleri kadı huzurunda neredeyse hiç gerçekleştirilmemiştir. Bu durum nikâhların mahalle imamı gibi kimselerce kıyıldığı ve kadı defterlerine kaydedilmediğini göstermektedir. Kadı sicillerine göre mahkemeye yansıyan tüm mehir⁷¹ örneklerini mehr-i müeccel (ertelenmiş mehir) oluşturmaktadır. Bu da nikâh akidlerinde mehr-i mu'accel (peşin mehir) belirlenmesinin toplum tarafından pek uygulanmadığı izlenimi vermektedir. Ancak söz konusu mehir çeşidinin halk arasında uygulanmakla birlikte mahkeme kayıtlarına yansımamış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

İslâm hukukunda meşru görülmeyen, Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi durumuna kayıtlar arasında rastlanmamakla beraber, Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla gerçekleştirdiği on yedi evlilik tespit edilmiştir.⁷² Böylece Kıbrıs'ta Müslim-gayrimüslim evliliklerinin ilgili dönemde Anadolu'daki genel duruma nispetle çok daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.⁷³

Adada Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında neredeyse hiç adlî boşanma⁷⁴ davası meydana gelmemiştir. Muhtemelen bu durum Hanefî mezhebi içerisindeki adlî boşanma sebeplerinin sınırlılığından kaynaklanmıştır.

---

⁷¹ İslâm hukukçularına göre mehir, bir kadının sahip bir nikâh akdi ile hak ettiği mal veya paradır. Geniş bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yay., İstanbul, 1970, C. II, s. 10.

⁷² bkz. KŞS-3-48/310; KŞS-3-66/435; KŞS-3-137/847; KŞS-4-95/227; KŞS-6-58/173; KŞS-6-112/326; KŞS-8-47/224; KŞS-10-21/58; KŞS-10-82/320; KŞS-10-93/383; KŞS-11-78/264; KŞS-11-96/317; KŞS-13-62/199; KŞS-13-104/322; KŞS-13-116/360; KŞS-15-157/554; KŞS-21-84/231.

⁷³ Konya ve Bursa kadı sicilleri üzerine yapılan araştırmalarda Müslim-gayrimüslim evliliklerine rastlanmamakla beraber İstanbul sicillerinde birkaç örnek bulunmaktadır. Konya için bkz. Hayri Erten, *Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı* (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s. 46; İpçioğlu, a.g.e., s. 18; Bursa için bkz. Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi: 1839-1876*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 16; Ali İhsan Karataş, *Mahkeme Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Bursa'da Gayrimüslimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005, s. 42. 1612-1613 yıllarına ait İstanbul kadı sicilinde bir (Çiğdem, a.g.e., s. 263), 18. yüzyıl Üsküdar sicillerinde ise iki Müslim-gayrimüslim evliliği vardır. (Erkan, a.g.e., s. 239). Osmanlı toplumunda genelde Müslim-gayrimüslim evliliklerine rastlanmamakla beraber zaman zaman bu evliliklerin meydana geldiği bilinmektedir (İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yay., İstanbul, 2000, s. 20).

⁷⁴İslâm hukukuna göre kadın bazı gerekçelere istinaden mahkemeye müracaat ederek boşanmayı gerçekleştirebilmektedir. Bu şekilde hâkim kararıyla meydana gelen boşanmalar tefrik yani adlî/kazâî boşanma olarak adlandırılır. Adlî boşanma imkânı Hanefî mezhebi içerisinde oldukça sınırlıdır. Geniş bilgi için bkz. Ümit

Muhâlea⁷⁵ uygulamalarına çokça rastlanmış ve bu tür boşanmalarda kadınlar açısından olumsuz bir durum gözlemlenmiştir. İslâm'ın kadına malî bir hak ve güvence olarak verdiği mehir, iddet nafakası, mesken masrafları gibi imkânların çoğu zaman tamamından muhâlea bedeli olarak vazgeçilmesi, Hanefî mezhebindeki adlî boşanma imkânının kısıtlılığı sebebiyle meydana gelmiş olabilir. Bunun da İslâm hukukundaki genişliğe rağmen bir dönemden sonraki Osmanlı hukuk pratiğinin belli bir mezhebe dayalı olmasından kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir.⁷⁶ Ayrıca muhâlea türü boşanmada görülen sıkıntı Kıbrıs'a has olmayıp Manisa⁷⁷ ve diğer Anadolu coğrafyası için de söz konusudur.⁷⁸

Müslim-gayrimüslim evliliklerinde bir örnek dışında çok evliliğe (poligami) rastlanmamıştır. Bu da Osmanlı Anadolu'sunda olduğu gibi⁷⁹ Kıbrıs adasında da çok eşliliğin yaygın olmadığını göstermektedir.

Osmanlı Kıbrısı'nda Müslüman ya da gayrimüslim kadınların sorunlarını gidermek ve haklarını aramak için gerek bizzat gerekse vekilleri aracılığıyla rahatlıkla şer'î mahkemeye başvurdukları ve hâkimin de onlara şer'î hukuk gereğince muamele ettiği görülmüştür. Nitekim davacının ya da davalının gayrimüslim olması herhangi bir şekilde davanın seyrini olumsuz yönde etkilediğine şahit olunmamıştır. Özellikle toplumun en hassas alanlarından biri olan aile hukukuna dair uygulamalarda, Hanefî mezhebinin tatbikatı noktasında titiz davranılarak bu mezhebin hükümlerinin dışına çıkılmadığı ifade edilebilir.

İncelenen sicillerde din farklılığından kaynaklı olarak Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında miras hukuku sahasına giren pek fazla hukukî ilişkiye rastlanmamıştır. Taraflarını Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu 979 adet

---

Güler, "XVII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrısı'nda 'Evliliğin Sona Ermesi'", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. LII, S.52, Haziran 2017, s. 83-85.

⁷⁵ Kadının verdiği bir bedel karşılığı meydana gelen boşanmadır. Geniş bilgi için bkz. Bilmen, a.g.e., C. II, s. 275.

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz. Güler, a.g.m., s. 74-83.

⁷⁷ Hadi Sofuoğlu, İslâm Hukukunun Uygulanması Açısından Manisa Şer'îye Sicilleri (1625-1650), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 121.

⁷⁸ M. Âkif Aydın, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yay., İstanbul, 1985, s. 114-122.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 87-88.

mahkeme kaydının sadece 22'si miras hukukuna dairdir. Bu da oran olarak %2'ye tekabül etmektedir.

Bilindiği üzere İslâm hukukuna göre gayrimüslimlerin Müslümanlara mirasçı olamayacağına görüş birliği olduğu gibi, içlerinde Hanefilerin de bulunduğu cumhura göre Müslümanlar da gayrimüslimlere mirasçı olamaz.⁸⁰ Aksi yönde bir uygulamaya kayıtlar arasında şahit olunmadığından Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki mirasçılık açısından söz konusu döneme ait mahkeme kayıtları, İslâm miras hukukuna riayet edildiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra İslâm miras hukukuna göre meşru görülen çerçevede Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında çeşitli hukukî ilişkilerin meydana geldiği ve kadı tarafından bunların teoriye uygun olarak çözüme kavuşturulduğu gözlenmiştir.

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında meydana gelen bazı mirasçılık meseleleriyle beraber söz konusu tarafları mahkeme huzurunda karşı karşıya getiren tereke davalarının varlığı da tespit edilmiştir. Bu tereke davaları genel olarak, ölen kişinin bir başkasıyla olan iş ortaklığından kaynaklanmıştır. Bu durum mahkeme kayıtlarına ya ölen kişinin (mûris) vârisleri tarafından mûrisin iş ortağına terekeyi teslim etmesi için dava açma, ya da söz konusu edilen malların mirasçılara teslim edildiğinin kayıt edilmesi şeklinde yansımıştır.

İlgili sicil defterlerinde taraflarını Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu tereke üzerindeki haklara dair rastlanan tüm kayıtlar, borçların ödenmesine ve tereke üzerindeki hakların son aşamasında yer alan mirasçılara intikal eden mallara dairdir.

Ele alınan mahkeme kayıtları arasında miras hukukuna dair dikkati çeken bir diğer husus da, tereke olarak vârislere intikal eden mallar şayet bir süre önce satın alınmış ise bunların vârislere ait olduğunun kadı huzurunda tescil ettirilmesidir. Sicillerde birkaç adet örneği olan bu uygulamanın zorunluluğu bulunmamakla birlikte,

---

⁸⁰ Abdülkerim Zeydan, Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm, Mektebetü'l-Kudüs, Bağdad, 1982, s. 535-536; Muhammed Mustafa Şelebi, Ahkâmü'l-mevâris beyne'l-Fıkh ve'l-kânûn, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1978, s. 88; Zekiyyüddin Şa'bân-Ahmed Gundur, Ahkâmü'l-vasiyye ve'l-mîrâs ve'l-vakf fi şerâti'l-İslâmiyye, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1989, s. 256-257.

ileride mal üzerinde vuku bulabilecek herhangi bir ihtilafı gidermesi amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yine sicillerde, yakın akrabalarından bir vâris varken, beytûlmâl⁸¹ emininin kasıtlı ya da vârisin bulunmadığı zannıyla kasıtsız bir işlemi ile bazı gayrimüslimlerin terekelerinin beytûlmâl'e kaldığı ve bu kişilerin vârislerinin de beytûlmâl emini aleyhine dava açarak terekenin iadesini talep ettikleri gözlenmiştir. Bu gibi hususlar sebebiyle söz konusu dönemde gayrimüslimlerin rahatlıkla şer'î mahkemeye müracaat ederek haklarını talep etme özgürlüğüne sahip oldukları ve şer'î mahkemenin de İslâm miras hukukunun gerekliliklerine göre hareket ettiği ifade edilebilir. Nitekim ilgili dönemde İslâm miras hukukuna muhalif herhangi bir uygulamaya rastlanmamış ve davalı şahsın Müslüman bir devlet memuru olmasının herhangi bir şekilde kadının tutumunu veya hükmünü olumsuz yönde etkilediğine şahit olunmamıştır.⁸²

V. Eşya ve Borçlar Hukuku Çerçevesindeki İlişkiler

Osmanlı Kıbrısı'ndaki Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin en çok gözlemlenebileceği alanın eşya ve borçlar hukuku olduğu ortaya çıkmıştır. Öyle ki, taraflarını Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu 979 adet mahkeme kaydının 798'i söz konusu hukuk alanına dairedir. Bu da oran olarak %81'e tekabül etmektedir. Bu oran Müslümanlar arası hukukî ilişkilerde %42, gayrimüslimler arası hukukî ilişkilerde ise %56'dır. Bu durum taraflarını Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu mahkeme kayıtlarının çoğunlukla eşya ve borçlar hukukuna ait olduğunu göstermektedir. Her iki toplumun birbiriyle olan iktisadî ilişkilerini yansıtan belgelerden hareketle Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında iktisadî ilişkilerin oldukça çeşitli ve kuvvetli olduğu ifade edilebilir. Nitekim her iki topluma mensup kişilerin arasında alışveriş, kiralama, borç veya rehin verme hatta kefil olma gibi birçok muamelenin gerçekleşmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun Osmanlı Kıbrısı'nda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki entegrasyon düzeyinin yüksekliğinden ve ekonomik

⁸¹ Beytûlmâl: İslâm devletinin mâliyye hazinesidir (Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 73; Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yay., İstanbul, 1998, s. 38).

⁸² Ümit Güler, Osmanlı Kıbrısı'nda Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2016, s. 102 vd.

ilişkilerin toplum içerisinde en fazla hareketliliğin yaşandığı alan olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Eşya ve borçlar hukuku sahasına giren uygulamalar, söz konusu dönemde büyük bir titizlikle Hanefî mezhebi özelinde İslâm hukukunun tatbik edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mezhep içerisindeki hâkim görüşlere aykırı herhangi bir uygulamaya kayıtlar arasında rastlanmamıştır. Sadece irtifak haklarının tek başına satılması mevzuunda mezhep içerisindeki hâkim görüşün terkedildiğine şahit olunmuştur. Hanefî mezhebinde prensip olarak menfaat ve haklar satım konusu olmadığından mezhep içerisindeki kuvvetli görüşe göre irtifak haklarının tek başına satılması câiz değildir. İlgili sicillerde rastlanan söz konusu uygulamalar su alma hakkının tek başına satıldığı iki işlemin kadı tarafından onaylanması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu uygulama zaman zaman mezhep içerisindeki hâkim görüşün terk edilebildiğini göstermesi açısından önemlidir. Kadıya ait olan bu tercih, halk arasında yerleşmiş uygulamadan ve örften kaynaklanmış olabilir.⁸³

Söz konusu gruplar arasında yaşanan ihtilaflarda gayrimüslimlerin de haklarına dair bilgi sahibi oldukları, ihtiyaç duyduklarında rahatlıkla mahkemeye başvurarak haklarını arayabildikleri; bu hususta Müslümanlara ve gayrimüslimlere eşit muamelede bulunduğu gözlenmiştir. Deliller, Müslüman ya da gayrimüslim olsun hangi tarafı haklı gösteriyorsa hâkimin hükmü de o yönde olmuştur.⁸⁴ Ayrıca belirtmelidir ki, davalı ya da davacının Müslüman bir devlet memuru olması uygulamada herhangi bir farklılığa sebep olmamıştır.

İlgili sicillerde dikkati çeken bir diğer husus, gasp ile alakalı davaların kaydında, gasp edilen malın menkul ya da gayrimenkul olmasına göre “gasp” ya da “zabt” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bu ayrımın oluşmasının sebebi Hanefî mezhebi içerisindeki hâkim görüşün esas alınmasıdır. Nitekim buna göre gasbın söz konusu olabilmesi için malın menkul olması gerekmektedir. Dolayısıyla hukuk teorisi açısından gayrimenkullerde gasp söz konusu olmadığından ilgili kadı sicillerinde “zabt” ifadesi

---

⁸³ Geniş bilgi için bkz. Güler, a.g.e., s. 123.

⁸⁴ 1612-1613 yılına ait İstanbul kadı defterinin hukukî tahlilini yapan Recep Çiğdem ve 18. yüzyıl Üsküdar’ındaki Müslim-gayrimüslim ilişkilerini inceleyen Nevzat Erkan da benzer tespitlerde bulunmaktadır (Çiğdem, a.g.e., p. 20; Erkan, a.g.e., s. 108).

kullanılmış ve hukukî tatbikat bu yönde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Hanefî mezhebindeki hâkim görüşe göre, malda meydana gelen ziyadeler (artış, tabii semereler) ve menfaatler gasp sorumluluğu doğuran mallar arasında olmadığından tazmin edilmeleri gerekmez. Uygulamada mezhep içindeki hâkim görüş esas alındığından, Müslim-gayrimüslim ilişkilerini kapsayan ilgili kayıtların hiçbirinde malda meydana gelmesi muhtemel ziyade ve menfaatlerin dava konusu edildiği ya da dava esnasında zikredildiğine rastlanmamıştır.

Eşya ve borçlar hukukuyla ilgili sicil kayıtlarının yaklaşık %41'i satım akdinin kadı huzurunda kayıt altına alınmasıyla meydana gelmiştir. Dolayısıyla Müslümanların ve gayrimüslimlerin birbirleriyle en geniş ölçüde ilişki kurdukları sahanın alım-satım olduğu ifade edilebilir. Kayıt altına alınan satış işlemlerinin neredeyse tamamı gayrimenkullere dairdir. Gayrimenkullerle beraber arazinin kullanım hakkının ya da küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar gibi menkul malların satışının da kayıt altına alındığı gözlenmiştir. Burada dikkati çeken husus sadece menkul bir malın satışının gerçekleştirilip kayıt altına alındığı hiçbir örneğin olmamasıdır. Gayrimenkuller de genel olarak arazi ya da ev ve eklentilerinden oluşmaktadır. Neden sadece gayrimenkul satışlarında mahkemeye müracaat edilip işlemin kayıt altına alındığı tam olarak bilinemese de bu, muhtemelen gayrimenkul malın daha ehemmiyetli görülüp uzun yıllar mevcudiyetini koruyacağı için ileride ortaya çıkabilecek ihtilafların önünü alma arzusunun kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra, mahkemeye müracaat edilmesi halinde belli bir miktar harç ödenmesi gerektiğinden bu işlemde uzak durulmuş olabilir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla genelde maddî açıdan kıymeti yüksek olan ev ve arazi gibi mallar bu işlem için söz konusu edilmiştir; bu da zikredilen ihtimalleri güçlendirmektedir. Ayrıca söz konusu işlemin günümüz tapu tescilini andırdığı da ifade edilebilir.

İlgili dönem içerisinde satımı gerçekleştirilen ve kayıt altına alınan malların, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında ne yönde el değiştirdiği mevcut belgeler ışığında ortaya çıkmıştır. Buna göre Müslümanların gayrimüslimlere sattığı mallara dair kayıt sayısı 193 olup, oran olarak %61'e tekabül etmektedir. Gayrimüslimlerin Müslümanlara sattığı malları gösteren kayıt sayısı ise 125'tir. Bu da oran olarak %39'u

oluşturmaktadır. Mevcut sicil kayıtlarının ışığında görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki iki yüzyıl içerisinde mal hareketliliği daha çok Müslümanlardan gayrimüslimlere doğru olmuştur. Buna göre Osmanlı Kıbrısı'nda gayrimüslimlerin ekonomik özgürlüğe sahip oldukları, genel refah düzeylerinin yüksek olduğu ve ayrımcılığa maruz kalmadıkları söylenebilir. Bunların yanı sıra mahkemece kayıt altına aldırılmamış satış işlemlerinin olabileceği de belirtilmelidir.

Yapılan bu araştırma ile satım akdi, îfâ⁸⁵ ya da ibrâ⁸⁶ gibi işlemlerin sıklıkla kayıt altına alındığı ortaya çıkmaktadır. Bunların kadı huzuruna taşınarak kayıt altına alınması zorunlu olmayıp, ileride meydana gelebilecek herhangi bir ihtilaf durumu için tedbir amaçlı gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Eşya ve borçlar hukukuna dair belgelerin çoğunlukla alım-satım muameleleri ve bunlara bağlı olarak meydana gelen ihtilaflarla ilgili olduğu ifade edilebilir.

Önemle vurgulanması gereken bir diğer husus, birçok ihtilafın arabulucular (muslihûn) vasıtasıyla giderilerek tarafların sulh akdine⁸⁷ ikna edilmiş olmalarıdır. Birçok mahkeme kaydında taraflar arasında alacak-verecek meselesi sebebiyle ihtilafların meydana geldiği ve bu ihtilafların arabulucular vasıtasıyla çözümlenerek varılan sulhun mahkeme huzurunda kayıt altına alındığı gözlenmiştir. Bilindiği üzere İslâm hukukunda “muslih” kavramıyla ifade edilen arabuluculuk, tarafların memnuniyeti esasına dayanan bir uyuşmazlık çözüm yoludur. İslâm hukukunda önemli bir yeri olan bu uygulamanın özellikle Osmanlı Kıbrısı'nda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki niza ve ihtilafların giderilmesinde faydalı bir rol oynadığı belirtilmelidir.

Sonuç

Hukukî ilişkilere dair tüm belgeler içerisinde taraflarını Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu mahkeme kayıtlarının sayısı 979 olup oranı %12'ye tekabül etmektedir. Bu oran, Kıbrıs'taki Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin Anadolu'daki

---

⁸⁵ İfâ, borçlanılan edimin gereği gibi yerine getirilmesini ifade eder. bkz. Subhi Mahmesânî, el-Mebâdiü's-şer'iyye ve'l-kânûniyye fi'l-hacr ve'n-nafakât ve'l-mevâris ve'l-vasiyye, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 2002, C. II, s. 541.

⁸⁶ İbrâ, “Bir kimseyi bir davadan, bir haktan beri kılmayı; onun hakkında davada, hak talebinde bulunmaktan vazgeçmeyi” ifade eder. bkz. Bilmen, a.g.e., C. VIII, s. 5.

⁸⁷ Sulh akdi iki tarafın, yani davacı ile davalının dava konusunu ortadan kaldırmaya yönelik kendi aralarında rızalarıyla yaptıkları akdi ifade eder. bkz. Bilmen, a.g.e., C. VIII, s. 5.

genel duruma nispetle daha yoğun olduğunu göstermektedir. Nitekim incelenen belgeler sosyal ve ticarî konularda meydana gelen birçok ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yaşanan ihtilaflarda gayrimüslimlerin haklarına dair bilgi sahibi oldukları, ihtiyaç duyduklarında rahatlıkla mahkemeye başvurarak haklarını arayabildikleri görülmüştür. Davacı ya da davalının gayrimüslim olması kadının tutumunu değiştirmediği gibi, keyfi hüküm verildiği herhangi bir durum da tespit edilmemiştir. Müslim ya da gayrimüslim olsun, deliller hangi tarafı haklı gösteriyorsa hâkimin hükmü o yönde gerçekleşmiştir. Nitekim ilgili dönemde gayrimüslimlerin kendilerine haksızlıkta bulunduğunu iddia ettikleri kişileri mahkeme huzuruna çağırabilmeleri ve gayrimüslim davacının Müslüman'a karşı kazandığı birçok dava bu durumu açıkça teyit etmektedir. Davalı ya da davacının Müslüman bir devlet memuru olması uygulamada herhangi bir farklılığa sebep olmamış ve yerel yöneticilerin şer'î mahkemeye müdahalede bulunduğunu gösteren herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer husus da şer'î mahkemeye sadece Müslümanlar ya da Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki değil, taraflarını gayrimüslimlerin oluşturduğu meselelerde de sıklıkla müracaat edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla Osmanlı Kıbrısı'nda şer'î mahkeme ya da kadılık makamının Müslümanların ve gayrimüslimlerin hayatında merkezî bir yer edindiği ifade edilebilir. Şer'î mahkemenin Müslim ya da gayrimüslim ayrımı yapmaksızın adaleti sağlama hususunda titiz davranması, muhtemelen zaman içerisinde gayrimüslimlerin güvenini sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Gayrimüslim reâyâ içerisinde meydana gelen güvenin de etkisiyle ilgili dönemde gayrimüslimlerin mahkemeye müracaat oranları oldukça yüksektir. Burada dikkati çeken husus, adanın fethinden sonra zaman içerisinde gayrimüslimlerin mahkemeye müracaat oranlarının genel olarak artmasıdır. Dolayısıyla dönemin Osmanlı Kıbrısı'nda gayrimüslimler açısından da mahkemeye olan güvenin tesis edildiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Kıbrıs Kadı Sicilleri: 1B, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 numaralı defterler.

Kitaplar

ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1977.

AYDIN, M. Âkif, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1985.

BEDEVİ, Vergi, *Kıbrıs Tarihi*, 2. Baskı, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu, Lefkoşa, 1966.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yay., İstanbul, 1970.

ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, 47 Numara Yay., İstanbul, 2006.

_____, *Kıbrıs Eyaleti*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazi Mağusa, 2000.

ERDOĞRU, M. Akif, *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, I-II, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2008.

ERTEN, Hayri, *Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

GAZİOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma-Yayın Merkezi, Lefkoşa, 1994.

GRADEVA, Rossitsa, *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions And Communities*, The Isis Press, İstanbul, 2004.

GÜLER, Ümit, *Osmanlı Kıbrısı'nda Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2016.

JENNINGS, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York, 1993.

KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi: 1839-1876*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998.

MAHMESÂNÎ Subhi, *el-Mebâdiü's-şer'iyeye ve'l-kânûniyye fi'l-hacr ve'n-nafakât ve'l-mevâris ve'l-vasiyye*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

MAÏER, F. Georg, *Cyprus From Earliest Time to the Present Day*, Elek Books Ltd, London, 1968.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yay., İstanbul, 2000.

ŞA'BÂN, Zekiyyüddin – GUNDUR Ahmed, *Ahkâmü'l-vasiyye ve'l-mîrâs ve'l-vakf fi şer'iatü'l-İslâmiyye*, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1989.

ŞELEBÎ, Muhammed Mustafa, *Ahkâmü'l-mevâris beyne'l-fikh ve'l-kânûn*, Dârü'n-Nehdatü'l-Arabiyye, Beyrut, 1978.

ZEYDAN, Abdülkerim, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm*, Mektebetü'l-Kudüs, Bağdad, 1982.

Makale ve Maddeler

AKTAN, Hamza, “*Vesâyet*”, İ.İ.İ.G.Y.A., I-IV, İstanbul, 1997, ss. 456-458.

ALGÜL, Hüseyin, “*Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Mânevî Cephesi ve Ebussuud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası*”, U.Ü.İ.F.D., S. 2, Bursa, 1987, ss. 37-42.

BARDAKOĞLU, Ali, “*Vesâyet*”, DİA, İstanbul, 2010, C. XLIII, ss. 66-70.

ÇİÇEK, Kemal, “*Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)*” DİA, Ankara, 2002, C. XXV, ss. 371-374.

DEMİRKENT, Işın, “*Kıbrıs*”, DİA, I-XLIV, Ankara, 2002 C. XXV, ss. 371-374.

GÜLER, Ümit “*XVII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs'ında "Evliliğin Sona Ermesi"*”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. LII, S. 52, Haziran 2017, ss. 61-93.

JENNINGS, Ronald C., “*Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640*” *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul, 1999, pp. 517-531.

Diğer Kaynaklar

ÇİÇEK, Kemal, *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court 1110/39 A.H. / 1698-1726 A.D.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Faculty of Arts of the University of Birmingham, Birmingham, 1992.

ÇİĞDEM, Recep *The Register of the Law Court of Istanbul 1612-1613: A Legal Analysis*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester the Department of Middle Eastern Studies, Manchester, 2001.

DÜNDAR, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul, 1998.

ERKAN, Nevzat, *18. yy'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

GEDİKLİ, Fethi, “Şer'iyye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar”, *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları-Tespitler-Problemler-Teklifler*, ed. Ali Akyıldız v.dğr., T.D.V. Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, 2007, ss. 73-96.

GÜLER, Ümit, *17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bil. Enst., Bursa 2015.

KARATAŞ, Ali İhsan, *Mahkeme Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Bursa'da Gayrimüslimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.

SOFUOĞLU, Hadi, *İslam Hukukunun Uygulanması Açısından Manisa Şer'ıye Sicilleri (1625-1650)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Summary

Cyprus which lost its social peace and serenity since having left the administration of Ottoman is still a region in ceasefire, where a permanent peace could not be established between Muslim and non-Muslim communities. Therefore, putting forward the relations of Muslims and non-Muslims from Cyprus during Ottoman Period will provide an insight on what are necessary to live in peace through their historical experience, also it will contribute to eliminate the accusation and slander against Ottoman and Muslim or non-Muslim people of the island.

The island of Cyprus, which has hosted many civilizations throughout history, has existed with the different ethnic and religious elements it hosts. During the Ottoman sovereignty between 1571 and 1878, Muslims and non-Muslims, who formed the majority in the island, lived together for nearly 300 years. They contacted with each other in many different areas, especially in trade, in the natural course of daily life. In the Ottoman period, although the non-Muslims have certain legal autonomy, the sharia courts became the only place of application for the settlement of legal issues between Muslims and non-Muslims. The qadi records of these courts were kept with care during the Ottoman period, and today they constitute the richest and most reliable sources of Muslim and non-Muslim relations that have taken place in the history. From this point of view, in the study, the Muslim-non-Muslim relations, which were reflected in the 17th and 18th century Cyprus qadi records, were examined under the legal framework regarding the individuals, families, heritage, goods, and debts. Yet, the vast majority of the relationships that have occurred between the two societies had been in these areas.

In the research, it has been revealed that the Muslim and non-Muslim relations in Ottoman Cyprus are generally more intense than the relations in Anatolia for the same period. In addition, it was also observed that the relations between the two societies were considerably strong and positive.

Primary sources of this study focusing on the relation between the Muslim and non-Muslim in Ottoman during 17th and 18th century are the records of sharia judge of Cyprus in that period. The mentioned records of sharia judge are 22 volumes and they are composed of all of the current records of sharia judge of Cyprus. Historical experience of the locals and the political, social and administrative structure of the island in the said period were addressed briefly for a better understanding of relations between Muslim and non-Muslim in Cyprus during Ottoman period.

One of the key findings of this study is that relations between the Muslim and the non-Muslim in Cyprus of Ottoman have a rather strong and positive character. We believe that island's having hosted to various cultures and civilizations throughout history along with its cosmopolitan social structure have affected the emergence of this aspect in the relations between both communities. Therefore, firstly the essentials of the general history of Cyprus, then its political, social and administrative situation during 17th and 18th were addressed after the introduction, finally information on the population structure of Muslim and non-Muslims were given. Firstly, the relations regarding the laws of persons, family and inheritance, then the relations of laws of property and obligations were focused on while examining the relations between Muslim and non-Muslim. Legal classification of the relations was considered to be more appropriate as the database of the study is composed of records of sharia judges which are the court records of that period.

Among all the documents regarding the legal relationships, the number of court records whose parties are Muslims and non-Muslims is 979 and its rate corresponds to 12%. This rate shows that relation between Muslim and non-Muslim in the Cyprus is more intense in proportion to the general situation in Anatolia. Therefore, examined documents reveal the existence of several relations in the social and commercial matters.

It was seen that the non-Muslims know their rights in the disputes occurred between the Muslims and the non-Muslims, that they can claim their rights by easily applying to the court when needed. Plaintiff or defendant's being non-Muslim did not affect the stance of the sharia judge and also no arbitrary decisions in any case was detected. Judge decides on which party is right according to the evidence whether they are Muslim or non-Muslim. Besides, the non-Muslim's being able to make people who are claimed to be unfair to them summoned before the court and several cases which are won by non-Muslims against Muslims confirm this situation clearly. The fact that plaintiff or defendant is a Muslim civil servant did not cause any difference in implementation and no document indicating that local governments interfere with the spiritual court was observed.

Another matter emerged from the study is that not only issues among Muslims or between Muslims and non-Muslims but also issues whose parties are non-Muslims were applied to the spiritual court frequently. Therefore, it can be stated that spiritual court or sharia judges play a central role in the lives of Muslims and non-Muslims in the Ottoman Cyprus. The fact that spiritual courts were careful to secure the justice without discriminating between Muslims or non-Muslims probably played an important role in providing confidence for non-Muslims in time. Non-Muslim's rate of recourse to the court in the said period was rather high with the effect of non-Muslim rayah's confidence occurred in time. The prominent issue in here is the general rise in the non-Muslim's rate of recourse to the court in time after the conquest of the island. Therefore, it is possible to say that the trust to the court was established in terms of the non-Muslims in Cyprus of Ottoman period.